

Joan Castaño i Garcia (Elx)

Les consuetes de la Festa d'Elx

En el teatre religiós medieval, es denomina *consueta* aquell llibre o quadern que conté la lletra o la música així com - i açò és l'intrínsec a la seua definició general - les indicacions escèniques necessàries per a desenvolupar la representació dramàtica, és a dir, el ceremonial que hi té lloc. És, en una paraula, el llibret o guió de la peça i, per tant, la seua lectura és la millor manera de conèixer la seua escenificació detallada en la data que presente el document.

Pel que fa a la Festa o Misteri d'Elx (representació de la mort, assumpció i coronació de la Mare de Déu), que té lloc a l'església de Santa Maria d'aquesta ciutat i que fins l'actualitat s'ha mantingut viva, són cinc les consuetes que es coneixen. I encara que, segons les últimes i documentades investigacions respecte a aquesta fonamental obra del teatre religiós català, els orígens de la Festa deuen datar-se en els últims anys del segle XV, els més antics llibrets del drama que s'han conservat són del segle XVII i del XVIII. Malgrat aquesta diferència en el temps i altres circumstàncies, pot resultar de cert interès fer un petit repàs de les consuetes il·licitanes, posant de manifest les seues característiques més importants.

Consueta del 1625

La primera d'aquestes consuetes - segons la cronologia temporal - apareix datada en l'any 1625 i es titula *Llibre de la Festa de Nostra Señora de la Sumptió, dita vulgarment la Festa de la Vila de Elig, sacada de son original registre a instància del Señor Honorat Martí de Montsi, Cavaller familiar del St. Offisi y Capità per sa Magestat en la Ciutat de Oriola*.

Es tracta d'una còpia manuscrita feta per Gaspar Soler Chacón que conté únicament la lletra dels cants i indicacions teatrals, i que aquest prengué del seu registre original que es guardava en l'anomenada *caixa*

de tres claus del Consell elxà. És a dir, de la consueta original, de la qual només coneixem aquesta breu referència i que - trencada en el saqueig que l'Arxiu Municipal va patir durant la Guerra de Successió el 1706 - fou substituïda pel manuscrit de l'any 1709, que després veurem.

Per a Jesús Francesc Massip, aquest original provendria de l'any 1609 en què el Consell Municipal, en fer-se càrrec de l'organització i manteniment de l'obra, faria una còpia del seu guió que passaria a ser custodiada en la caixa forta de la vila. Quant a temps anteriors, l'esmentat investigador, apunta la possible existència d'altres consuetes, per a ús del director d'escena, en mans de la Cofraria de Nostra Senyora de l'Assumpció i de la pròpia església de Santa Maria, escenari de la representació, encara que no ha quedat cap rastre d'aquests llibrets.¹

La còpia del 1625, segons es desprèn de les paraules de Soler Chacón, estava dirigida a Honorat Martí de Montsi, parent seu, cavaller del Sant Ofici de la ciutat de Múrcia i capità d'Oriola, el qual havia manifestat el seu interès per conèixer l'obra, potser amb la finalitat que la Inquisició vigilàs estretament les representacions dins del temple, ja que aquest tipus de peces teatrals havia estat expressament prohibit tant pel Concili de Trento com pel Segon Sínode del bisbat d'Oriola.

Malgrat aquestes prohibicions, la Festa d'Elx seguí sent escenificada en l'església de Santa Maria. I la seua aprovació definitiva vindria, justament, del procés obert pel bisbat d'Oriola en el 1631 per tal de fer complir els manaments oficials i posar ordre en els repetits altercats que es produïen dins del temple il·licità entre els espectadors del drama sagrat. El Consell municipal, a través del seu Síndic i Procurador, Francesc Sempere, defensà davant el Jutge Apostòlic de València la representació assumpcionista mostrant un rescripte pontifici que el 3 de febrer del 1632 firmava el Papa Urbà VIII. En aquest document es manava que ningú no pogués, per cap motiu, «molestar, vejar, estorbar o inquietar» la possessió de la Festa per part dels habitants d'Elx. I això perquè aquests, segons la Santa Seu,

desde tiempo inmemorial hasta hoy con justos y legítimos títulos anteriores se han encontrado, y en el presente se encuentran efectuanda y realizando en su lugar y

¹ Jesús-Francesc Massip: *Consueta 1709: Estudi crític del text*, València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1986, p. XVII-XIX.

tiempo el celebrar en pacífica y quieta posesión, y solemnizar la fiesta de la Asunción de la Bienaventurada Virgen María con representaciones y cantos, según ancestral costumbre observada hasta hoy, tanto en el mismo día de dicha fiesta como en su víspera.²

De tota manera, la còpia del guió que estudiem s'obtingué de forma extraordinària i gràcies a les influències de Soler, puix com ell mateix indica, només transcriví la lletra

en cas que coneixia i coneix en mi tenir poca suficiència per exir ab ma pretensió respecte de donar lloch a la vila ny clero aque's fassen trellats per la autoritat y gravetat de la festa...³

A més a més, i possiblement amb la finalitat de millorar l'encàrrec de Martí de Montsi i poder explicar exactament, sense que hi hagués cap dubte, el desenvolupament del drama, el copista va ampliar les acotacions escèniques car aquestes són més extenses que les incloses en les altres consuetes. Així doncs, és l'únic text, llevat del de 1751 que el copia, que inclou un seguit de quartetes suprimides en les consuetes posteriors. Aquestes quartetes serien, d'una banda, el cant inicial de la Verge Maria al peu de l'andador⁴ i els versos de les anomenades *Maries Mudes*, Maria Salomé i Iacobe, tant en el primer acte,⁵ com en el segon en contestar als Apòstols que baixen a la porta major de Santa Maria per invitar-les al sepeli de la Mare de Déu.⁶ Aquesta supressió durà fins l'any 1924 en què Òscar Esplà tornà a incorporar els cants. Per això adaptà la lletra del 1625 amb música d'altres quartetes de la Maria, ja que la partitura original no es conservava. El quart cant que només podem trobar en aquest guió del segle XVII, és la quarteta feta per a la Coronació pel llicenciat Comes, *Mestre del Real Palatio* que, segons sembla, no arribà a ser incorporada a la representació, sense que se'n conserve, doncs, la seua música.⁷

D'altra banda, Soler Chacón afegí al final de l'escrit un seguit de notícies referents a la «Fundació de ditte Vila y antiguitats della y les

² José Pomares Perlasia: *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona: Marsá, 1957, p. XXI.

³ Pedro Ibarra y Ruiz: *El Tránsito y la Asunción de la Virgen*, Elx: Tip. Agulló, s. d. [1933?], p. 5.

⁴ «Germanes mies, jo voldria / fer certa petició aquest dia: / prec-vos no em vullau deixar, / puix tant de mostrau amar.»

⁵ «Verge i Mare de Déu / on Vós voldreu anar / vos irem a acompanyar.»

⁶ «Vosaltres siau benvinguts / parents e amics de grans virtuts. / Promptes som per a anar / a la Verge soterrar.»

⁷ «Veniu, Mare excel·lent / puix que virtut vos abona, / ab esta imperial corona / reinareu eternalment.»

cosses més principals que la ennoblexen y li donen ser perfet...». La majoria d'aquestes notes van ser extretes del llibre escrit en el 1621 per Cristòfol Sanç de Carbonell, Jurat d'Elx.⁸

Aquesta consueteta, actualment extraviada, fou transcrita i publicada per Pere Ibarra i Ruiz, que signà el treball el 28 d'agost del 1900, tot i que no fou editat fins a alguns anys després. Segons Ibarra, el text es trobava en un

cuaderno manuscrito de tapas de pergamino, ligaduras de seda verde, que consta de 29 paginas de escritura, en un tamaño de 15 x 21 centímetros...⁹

El manuscrit està dividit en diversos capítols. En primer lloc anava una carta que, datada el 15 d'agost del 1625, Soler Chacón dirigia a Martí de Montsi explicant el seu treball. Després d'una dedicatòria als possibles lectors, apareixia en el foli 4

...en lo primer capítol la vida y mort de nra. Señora y dessentió dels àngels del sel a la terra pera portasen la glorióssima ànima de nostra S^a. als sels.

Al foli 11 «lo enterro y Assumptió als sels de nostra Señora y Coronatió». Entre els dos actes de la Festa, s'inclouien unes dècimes d'Alonso de Yánes de Parladorio, en lloa a l'Assumpció de la Mare de Déu i dedicades a Honorat Martí. I en el foli 17,

una breu relació en la qual es declara la antiguitat de la Festa de nostra S^a. y quina causa mogué als vehíns de Elig pera festejarla tots los anys, y aximateix la Fundatió y antiguitats de esta Vila y les cosses més principals que ab tota sertesca se an pogut sacar dels originals questan en lo archiu de aquella.

En els marges, Soler escriví algunes anotacions per a «que ab facilitat se puxen trobar algunes coses dignes de memòria». A més, a partir del foli 24 s'inclouïa una genealogia del propi Soler Chacón que no fou copiada per Ibarra i Ruiz. El llibre presentava tres escuts: el primer, amb «un cordero Pascual, fondo rojo y flor de lis arriba: Debajo mar: Timbrado casco a la derecha: de colores» pertanyia possiblement al cognom Pasqual.¹⁰ El segon, «un pino y dos lobos que suben por el tronco: el fondo de oro: timbrado casco a la derecha: en colores», era el de la família Ruiz. I el tercer, era el propi de la vila d'Elx.

⁸ Cristobal Sanz: *Recopilación en que se dan las cosas ancí antigas como modernas de la inclita villa de Elche*, pròleg de Juan Gómez Brufal, Elx: Llib. Atenea, 1954.

⁹ Pedro Ibarra y Ruiz: *El Tránsito y la Asunción de la Virgen* (vegeu nota 3), p. 28.

¹⁰ Baró de Finestrat: *Nobiliario alicantino*, Alacant: Institut d'Estudis Alacantins, 1983 (sèrie II; 19), p. 15-58.

També podem dir que Pere Ibarra féu dues versions d'aquest guió. La primera, aparegué publicada l'any 1929 en un petit opuscle¹¹ que havia la finalitat de servir de guia als espectadors del drama, que, vinguts de fora, s'interessaven per conèixer la lletra dels cànctics del Misteri.

Tanmateix, el 1933 - malgrat que la publicació manca de data d'edició, aquesta es pot obtenir d'algunes referències existents en el text - Ibarra i Ruiz donà a la llum pública un nou llibre on transcriví una altra vegada la consuetada del 1625, ara ja íntegrament - a la lletra indica el propi historiador - incloent-hi per tant l'apèndix final, el poema intermedi, etc., que no apareixen en el fullet anterior. Tan sols deixà sense copiar, com ja hem dit, la breu genealogia de Soler Chacón que completava el manuscrit original.

Alguns autors ja han remarcat les diferències existents entre ambdues edicions posant en dubte, fins i tot, les transcripcions d'Ibarra. Tanmateix, crec amb José M^a. Vives¹² i Lluís Quirante¹³ que això es deu simplement al fet que en l'opuscle del 1929, purament divulgatiu, hagué de modernitzar un poc el llenguatge del segle XVII per tal d'aplegar més fàcilment tots els espectadors. I en l'any 1933, ja decidí realitzar una edició completa amb una transcripció literal destinada a aqueixes persones «que se interesan por los estudios históricos illicitanos».¹⁴ Per tant, serà aquesta segona versió la que hem de prendre com a vàlida.

Vist açò, diré que, davant la desaparició d'aqueix original que indicava Soler i de la còpia d'aquest, hem de considerar la versió del 1933 com la consuetada més antiga de les conegudes. En aquesta es basaren les diferents reformes i puntualitzacions escèniques realitzades entre el 1924 i el 1954 amb la finalitat d'eliminar tot aquest seguit d'afegitons, defectes i imperfeccions que disfressaven el drama a finals del segle passat. Així mateix, podem afirmar que avui, generalment i excusades algunes supressions, se segueix aquesta consuetada en les

¹¹ Pedro Ibarra y Ruiz: *Lo Misteri d'Elig: El Misterio de Elche: Manual del curioso espectador de la representación de la famosa fiesta, compuesto para que sirva de guía y claro conocimiento; primera edición de su más antiguo consuetada*, Alacant: Lucentum, 1929.

¹² José María Vives Ramiro: *La «Festa» y el Consuetada de 1709*, Elx: Ajuntament d'Elx, 1980, p. 51.

¹³ Lluís Quirante Santacruz: *El «Misteri d'Elx»: orígenes y texto literario*, València: Tesi de Llicenciatura, 1982 (inèdita), p. 20.

¹⁴ Pedro Ibarra y Ruiz: *El Tránsito y la Asunción de la Virgen* (vegeu nota 3), p. 28.

representacions de la Festa, tant en la lletra dels cants com en l'escenificació.

D'aquest guió del 1625, a partir de les versions d'Ibarra i només de la lletra de la Festa i no dels seus capítols finals, han aparegut diverses edicions, tant senceres com parcials. Entre les primeres, cal citar la de José Pomares que en el seu llibre *La «Festa» o Misterio de Elche*,¹⁵ realitzà per primera vegada una edició crítica del text de la Festa, comparant les quatre consuetes conegudes en el seu temps, així com les traduccions castellanes més difoses.

També Jesús-Francesc Massip, en el volum 41 de la *Història de la Literatura Catalana*¹⁶ inclou una edició crítica prenent com a text base el de Soler Chacón on, a més, apareix la lletra dels Goigs de l'Assumpció que es canten durant l'Octavari de dita festa. D'altra banda, Lluís Quirante ha publicat una transcripció en ortografia moderna que el 1966 va fer el professor Manuel Sanchis Guarner i que fins fa pocs mesos encara restava inèdita.¹⁷

Pel que fa a edicions parcials, de fragments més o menys extensos, de la lletra dels cants sense les rúbriques, etc., podem citar les de Teodor Llorente,¹⁸ Juan Orts Roman,¹⁹ Enric A. Llobregat²⁰ i, en

¹⁵ José Pomares Perlasia: *La «Festa» o Misterio de Elche* (veg. nota 2), p. 115-190.

¹⁶ Jesús-Francesc Massip: «Romancer. Misteri d'Elx», *Història de la Literatura catalana*, 41, Barcelona: Ed. 62; Orbis, 1984, p. 113-152. Reproduït en *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1986, p. 135-147.

¹⁷ Lluís Quirante Santacruz: *Teatre assumpcionista valencià, transcripció de Manuel Sanchis Guarner*, València: Tres i Quatre (col. «Teatre»; 17), 1986. El mateix Lluís Quirante ha publicat una edició comentada d'aquesta consuetada en *El Público 25* (Madrid 1987), p. 73-96. També en *Teatro asuncionista valenciano de los siglos XV y XVI*, València: Direcció General de Cultura (col. «Textos teòrics»; 2), 1987, p. 293-308.

¹⁸ Teodoro Llorente: *València: Sus monumentos y artes; su naturaleza e historia*, Barcelona: D. Cortezo, 1887; ed. facsímil, València: Albatros, 1980, II, p. 993-1009.

¹⁹ Juan Orts Roman: *Guión de la Festa o Misterio de Elche*, Elx: Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i dels seus Temples, 1943.

²⁰ Enric A. Llobregat Conesa: «Aproximació a la "Festa d'Elx"», *La Tramoia 0*, Elx, 1982, p. 23-41.

general, tots aquells estudiosos que han seguit per als seus treballs, els fullets publicats pel Patronat Nacional del Misteri.²¹

Consueta del 1639

La següent de les consuetes que coneixem, seguint l'ordre cronològic, és la del 1639. Duu per títol *Consueta de la Festa de Nostra Señora de la Assumptió que es celebra en dos Actes Vespra y dia en la insigne Villa de Elig. Escrita per un devot seu en VI dies del mes de Febrer del Año MDCXXXIX.*²² L'autor, com veiem, amaga la seua personalitat sota l'apel·latiu d'«un devot».

Aquest llibre, possiblement obtingut d'aquella consueta que supòssem en mans de la Cofraria de Nostra Senyora, tot i que res no s'indica al respecte, presenta ja la partitura musical de la Festa, així com la lletra i indicacions teatrals que resulten més breus i senzilles que les del text del 1625. A més, com a únic afegit literari remarcable, cal citar unes anotacions existents al marge d'alguns versos del segon acte amb el nom dels autors de la seua música: el canonge Pérez, Ribera i Llois Vich. Aquests personatges, amb el llicenciat Comes, esmentat en el text de Soler Chacón, són els únics noms que podem relacionar de manera directa amb la creació del Misteri il·licità.

Aquesta consueta apareix escrita en un quadern

...ya muy estropeado, está en folio con elegantes y típicos caracteres de los de uso caligráfico en el primer tercio del siglo XVII...».²³

D'aquesta se'n feren algunes transcripcions. La primera de coneguda és la de Javier Fuentes que copià tan sols la part literària i que va reproduir en l'apèndix documental de la seua *Memoria...* (vegeu nota 22) tres de les partitures, concretament les corresponents als cants de

²¹ Per exemple, podem citar, entre altres, Gonzalo Gironés Guillem: «Los orígenes del Misterio de Elche», *Marian Library Studies* 9, Dayton, 1977. Una edició com a llibre amb el mateix títol, València: Mari Montañana, 1983. També Enric A. Llobregat Conesa: *La Festa d'Elx*, Alacant: Institut d'Estudis Alacantins, sèrie II, 8, 1975. Una altra edició del Patronat Nacional del Misteri d'Elx, 1977. Una aproximació als fullets o guies de la Festa pot veure's en Joan Castaño Garcia: «Breu història de la guia per a l'espectador de la Festa d'Elx (1741-1983)», in: *Miscel·lània Joan Gilí*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 (col. «Biblioteca Abat Oliba»; 65), p. 159-178.

²² Javier Fuentes y Ponte: *Memoria histórico-descriptiva del santuario de Nuestra Señora de la Asunción en la ciudad de Elche*, Lleida: Tip. Mariana, 1887, p. 183.

²³ Fuentes y Ponte 1887 (vegeu nota 22): p. 183.

l'àngel de la *Magrana*, sant Tomàs i la Coronació. Tanmateix, alguns estudiosos de la seua època criticaren molt severament aquesta versió, que fou qualificada de defectuosa.

Per exemple, l'investigador Roc Chabàs, en un interessant article publicat en la seua revista *El Archivo*, manifestava que el text estava desfigurat:

se puede asegurar es de todo punto indescifrable lo publicado. Con decir que éste último [es refereix a Fuentes] en vez de leer, por ejemplo, "superius", escribe "superig", está dicho todo, pues la abreviación final le fue ininteligible.²⁴

Per la seua banda, Chabàs realitzà una edició d'aquesta consueta comparant el text de Fuentes i Ponte amb l'aparegut en el *Epítome histórico de Elche...*,²⁵ de Francisco Fuentes Agulló, qui no insertava l'escena de la *Jodiada*, suprimida pel bisbe Josep Tormo a finals del segle XVIII. També se serví per fer la comparació d'una còpia de la consueta propietat del marquès de Molins i d'algunes notes que ell mateix prengué de l'original, encara que no cita el text a què es refereix.

Com veiem, un dels quatre escrits utilitzats per Chabàs és un llibret de Mariano Roca de Togores, marquès de Molins. Aquest personatge, ministre en tres ocasions, ambaixador i acadèmic, estava vinculat a Elx per raó del seu cognom i en el seu discurs d'entrada a la Real Academia de la Historia introduí per primera vegada el coneixement del Misteri d'Elx en els organismes culturals oficials de l'Estat.²⁶ Tal com ens fa veure Jesús-Francesc Massip, aquest manuscrit coincideix amb els fragments publicats per Teodor Llorente i que aquest va copiar d'una versió de la consueta de l'any 1639 que qualificà com

puramente literaria; no tiene anotación musical; pero en la segunda jornada se consigna el nombre de tres de los autores de la musica...²⁷

També Caietà Vidal i Valenciano reproduí parcialment aquesta consueta segons una còpia literària que tenia Aurelià Ibarra i Manzo-

²⁴ Roc Chabàs Llorens: «El Drama sacro de la Virgen de Elche», *El Archivo, Dénia*, IV, 1890, p. 203-214.

²⁵ Francisco Fuentes Agulló: *Epítome histórico de Elche desde su fundación hasta la venida de la Virgen inclusive, y traducción de la Fiesta*, Elx: Imp. F. Santamaria, 1855. Una altra edició posterior a Elx: Imp. F. M. Aznar, 1896. Una edició facsímil d'aquest fullet en *Festa d'Elx*, Elx 1987, p. 7-38.

²⁶ Mariano Roca de Togores, marquès de Molins: *Discursos leídos en la Academia de la Historia en la recepción pública de ... El día 29 de junio de 1869*, Madrid: Rivadeneyra, 1869.

²⁷ Llorente 1980 (vegeu nota 18): II, p. 1008.

ni.²⁸ Tot això fa pensar en l'existència - i circulació entre els investigadors - de diferents còpies d'aquesta consuetat, realitzades, potser, al segle XIX, però sense la música, que només estaria en l'original.

Fins on podem saber, l'única versió íntegra d'aquest llibre sembla ser la llegada per Adolfo Herrera en el seu article sobre la Festa aparegut en l'any 1896.²⁹ Amb tot, la falta d'una referència concreta per part de l'autor sobre el text que reproduceix, segons els entesos en qüestions musicals, ple d'errors, no ens permet de fer una afirmació total. Únicament, com a indicatiu en sentit afirmatiu, està el fet que l'autor segueix en l'article el llibre de Fuentes i Ponte que, com hem vist, copià la part literària del guió del 1639.

Pel que fa a altres edicions, citarem la que modernament ha fet el metòdic pare Josep Massot i Muntaner³⁰ partint del text presentat per Roc Chabàs o la reedició del propi article de l'esmentat Chabàs.³¹

S'ha de dir que aquesta consuetat del 1639, que segons Fuentes li fou deixada per a la seua consulta pel *curioso noticiero don José María Ruiz* que la posseïa en la seua biblioteca, desaparegué d'aquesta i encara que, segons sembla, fou recuperada devers els anys cinquanta del nostre segle - José Pomares afirma que «...el Consuetat de 1639 ha aparecido después de permanecer ignorado muchos años...»³² - actualment el seu parador ens torna a ser desconegut, encara que els indicis apunten que pot trobar-se en una biblioteca privada d'Alacant.

Consuetat del 1709

En el 1709 és escrit un nou llibre per tal de substituir la consuetat que posseïa la vila, esguellada, com diguérem, en el saqueig del 1706. El seu títol: *Consuetat o Director pera la gran funció de Vespra y Día de la*

²⁸ Caietà Vidal i Valenciano: «El Tránsito y la Asunción de la Virgen», *Diario de Barcelona*, 1870: Inclòs en: Manuel Milà i Fontanals: *Obras completas VI*, Barcelona 1895, p. 324-347.

²⁹ Adolfo Herrera: «Auto lírico-religioso en dos actos, representado todos los años en la parroquia de Santa María los días 14 y 15 de agosto», *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, Madrid, 1896.

³⁰ Josep Massot i Muntaner: *Teatre medieval i del Renaixement*, Barcelona: Ed. 62, 1983 (MOLC; 95), p. 139-155.

³¹ Roc Chabàs Llorens: *El Drama sacro de la Virgen de Elche*, Alacant: C.E.P.A., 1977 («Papeles alicantinos»; 5).

³² José Pomares Perlasia: *La «Festa» o Misterio de Elche* (vegeu nota 2), p. 196.

*Mare de Déu de la Assumpció, Patrona de Ells, pera els Mestres de Capella.*³³ El seu autor és el beneficiat Josep Lozano i Roiz. Consta, d'igual manera que l'anterior, de lletra, música i acotacions. Aquesta és, precisament, l'única de les consuetes de propietat pública i es troba custodiada a l'Arxiu Municipal d'Elx.

El llibret és descrit com

...escrito en un cuaderno vertical que tiene tapas de cuero; dentro de éstas hay 28 hojas de papel cosidas con hilo, de 20 centímetros y 5 milímetros de ancho por 27 centímetros de alto...».³⁴

Tanmateix, el cuir vermell que posseïa en les cobertes ha estat substituït, en la restauració feta a l'Arxiu del Regne de València el 1985, per unes tapes de pergami.³⁵ Els fulls d'aquesta consuetat són de paper verjurat i presenten algunes filigranes o marques d'aigua de cert interès. Set dels fulls tenen un petit cercle a la dreta i dues, la primera i la quarta, presenten un dibuix de l'anagrama de la Mare de Déu, és a dir, una lletra M i una lletra A entrelaçades i dins d'un bell marc.

En el tercer full del llibre apareix un dibuix acolorit de l'Assumpció de la Mare de Déu. Enmig d'una orla apareix Maria que puja al cel entre àngels, tot eixint d'un sepulcre buit. La Verge es presenta asseguda i amb els braços oberts. Vesteix una túnica roja i un vel blau. En la part de dalt del gravat, la Santíssima Trinitat, de la qual només apareix l'Esperit Sant en forma de colom i les mans de Jesucrist i del Pare Etern, sosté la corona que li és dedicada com a Reina de tot el creat. Enmig del dibuix hi ha una llegenda que diu: *Maria Virgo caelos ascendit, gaudete quia cum Christo regnat*. I al peu de la làmina està el nom del dibuixant - Thoma Montiel - i de l'autor de la còpia de la consuetat.

Respecte a aquest últim, Josep Lozano, direm que fou organista de l'església de Santa Maria i que, el 1735, va rebre un pagament de la junta parroquial per a templar l'orgue. En aquest document és qualificat de «factor de órganos».³⁶

³³ Arxiu Municipal d'Elx (AME): Lligall 24, núm.1, segons Alejandro Ramos Folqués: *El archivo municipal*, Elx 1974, p. 43.

³⁴ Vives Ramiro 1980 (vegeu nota 12): p. 79.

³⁵ Massip 1986 (vegeu nota 1): p. XXXV, nota 189.

³⁶ Joan Castaño Garcia: «La música a l'església de Santa Maria d'Elx», *Cabanilles*, 18-20 (abril - desembre), València 1986, p. 51.

D'aquesta consuetat realitzà Felip Pedrell, que en posseïa un exemplar fotografiat, una transcripció musical, sense copiar-ne les indicacions escèniques.³⁷ En l'any 1941, l'Institut de España, en féu una edició facsímil de cinc-cents exemplars, prologada per Eugeni d'Ors.³⁸ En el 1956, Rafael Ramos Folqués va reproduir un d'aqueixos exemplars en el seu llibre *Leyenda del «Misterio de Elche»*.³⁹ I en l'any 1980, José María Vives publicà el seu treball *La «Festa» y el Consuetat de 1709*, on realitzà un estudi del llibret que, a més, reproduïa fotogràficament, transcrivint-hi la lletra i la música.⁴⁰ Per últim, cal assenyalar l'edició facsímil realitzada per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana en 1986. Se'n publicaren mil exemplars numerats que imiten l'original en tots els seus detalls. El facsímil, dins un estoig, s'acompanya d'altres dos llibres. Un d'ells amb una edició crítica de la música feta per M. Carme Gómez. I l'altre amb l'edició crítica del text realitzada per Jesús Francesc Massip.⁴¹

Consuetat del 1722

Una altra de les consuetes conegudes públicament apareix en l'any 1722 i no és més que una còpia realitzada pel mateix Josep Lozano i Roiz de la del 1709 encara que amb algunes modificacions ortogràfiques de poca importància.

D'aquest llibret existeix una fotocòpia a l'Arxiu Municipal il·licità.⁴² L'original fou dedicat el 1820 pel seu posseïdor: «A mi querido discípulo Francisco Antonio Aznar. Su maestro, Ygnacio Rodríguez, Presbítero, Elche. 1820.» Aquests Ignacio Rodríguez i Francisco

³⁷ Felip Pedrell: «La Festa d'Elche ou le drame lyrique liturgique espagnol: La Mort et l'Assomption de la Vierge», *Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft, II*, Leipzig 1901. Una traducció al castellà d'Antoni Agulló en col. *Illice (Segunda época)*, 4-6, Elx 1951.

³⁸ *El «Consuetat» de la Fiesta de Elche I*, pròleg d'Eugeni d'Ors, Barcelona: Instituto de España, 1941.

³⁹ Rafael Ramos Folqués: *Leyenda del «Misterio de Elche»*, Madrid 1956, p. 129-175.

⁴⁰ Vives Ramiro 1980 (vegeu nota 12): p. 51.

⁴¹ *Consuetat de 1709*, ed. facsímil: Estudi crític del text de Jesús-Francesc Massip i estudi crític de la música de Maria Carme Gómez Muntané, València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1986.

⁴² D'aquesta fotocòpia afirma Jesús-Francesc Massip: «L'esmentada fotocòpia repeteix el foli 9 i oblida el 9v, fulls que contenen la peça *O cos sant a 4 veus.*» (*Consuetat de 1709, XXXII*, nota 167).

Antonio Aznar foren dos dels Mestres de Capella de la Festa d'Elx. D'altra banda, hem de dir que aquesta consuetat es conserva en la biblioteca dels hereus de qui va estar cronista de la ciutat, Juan Orts Roman.

El manuscrit està format per 26 fulls de paper verjurat relligats en pergami. Les rúbriques o acotacions així com les lletres capitulars apareixen escrites en tinta vermella mentre la resta del llibre és fet en tinta negra. No presenta ni títol ni el dibuix de l'Assumpció que figurava en la consuetat del 1709.

La fotocòpia a la qual féiem menció, ha estat inclosa per Lluís Quirante en la seua Memòria de Llicenciatura, fent-la, d'aquesta manera, pública per primera vegada.⁴³ Posteriorment, el mateix Quirante ha realitzat una edició crítica d'aquesta consuetat.⁴⁴

Pel que fa a aquests dos últims textos, el del 1709 i el del 1722, voldríem indicar que, com ja hem vist, també suprimeixen els cants de les *Maries Mudes* i la primera quarteta de la Mare de Déu. Tanmateix, hi ha un detall, que ja van notar alguns investigadors locals,⁴⁵ que pot palesar la possible desaparició del primer full dels dos manuscrits. En el segon acte de la Festa, Lozano i Roiz descriu amb relatiu detall la disposició de l'escenari i l'inici de l'acció. En canvi, en el primer acte o *Vespra* comença dient solament: «Maria agenollada» i ja segueix els cants sense altre tipus d'encapçalament. No és lògic que l'autor no copiàs les paraules introductòries, encara que fos breument, per tal de descriure l'acció escènica inicial com fan la resta de les consuetes. Una possible explicació la trobem en pensar que Lozano i Roiz copiàs l'original conservat per la vila, el mateix que reproduí Soler el 1625, i després algun Mestre de Capella veient que ja no feien falta en la representació aquestes quartetes inicials, arrencàs el full per a major comoditat. Allò que no creiem probable és la deducció d'Orts Roman que, en veure aquesta falta del full primer, que segons ell es notava molt clarament en els llibres originals, pensà en la desaparició intencionada de la descripció d'un escenari molt complex, amb una casa de la

⁴³ Quirante Santacruz 1982 (vegeu nota 13): p. 196-242.

⁴⁴ Lluís Quirante Santacruz: *El Misteri d'Elx*, València: Gregal, 1985.

⁴⁵ Juan Orts Roman: «Abandonos, vicios, perezas y buenos deseos alrededor de la Festa», *Festa d'Elx*, Elx: 1954. També Antonio Anton Asencio: «Los "pequeños detalles" en la representación del Misterio», *La Verdad*, 13 d'agost del 1957, Múrcia.

Verge, per tal de no haver de muntar-lo cada any.⁴⁶ I no ho creiem probable pel fet que Soler Chacón, tan descriptiu en el seu manuscrit, no hauria passat per alt aquest important detall. Per altra banda, per complexa que fos l'escena terrestre - de la qual cosa no tenim cap notícia -, mai no ho seria tant com la de la tramoia aèria que, malgrat tot, se seguí construint als terrats del temple i s'adaptà, fins i tot, al nou edifici religiós iniciat el 1673.

Consueta del 1751

A aquests quatre importants textos ha vingut a sumar-se un de cinqué, el qual, vers el mes d'abril del 1984 i de forma casual, fou trobat a Elx dins del llegat documental de l'erudit elxà José María Ruiz de Lope (1831-1900).

Es troba la consueta que indiquem en un llibre manuscrit en perfecte estat de conservació. És de forma en quart i les seues tapes són de pergami flexible sense cap tipus de reforç, amb quatre lligadures de cuir. Sobre la coberta superior pot llegir-se: *Llibre per a solament, los fills / Y descendents, de my, Dn. Car / los Tàrrega, Y Caro. / Año 1751*. El paper del document és verjurat i repartit en dos plecs, un de sis fulls i l'altre de cinquanta-dos, els quals apareixen cosits amb guita de canem i mostren al llong tres contraforts de badana. El paper presenta una única filigrana formada per tres cercles coronats per una creu atrevolada. El cercle superior mostra una mitja lluna invertida, el del mig, quatre lletres majúscules entrelleçades de dues en dues, N-S/D-B, i l'inferior altres dues lletres unides C-C.

El llibre pot dividir-se en quatre parts. Els primers fulls repleguen les notícies genealògiques de la família de Carlos Tàrrega. La segona part porta per títol *Llibre de la Festa de Nostra Señora de la Assumpció dita vulgament La Festa de Agost de la Vila de Elig, treta de originals registres antics; ab altres notícies recopilades de escriptures, y fragments...* Es tracta, per tant, de la consueta de la Festa d'Elx pròpiament dita.

⁴⁶ Concretament diu Juan Orts Roman: «Hace algunos días el joven y laborioso Secretario del Patronato [...] me hacía observar como en los dos Consuetas antiguos que se conservan hechos por la mano del Beneficiado Lozano, - uno propiedad del Ayuntamiento y el otro que guardo en mi Archivo -, se nota la falta de la primera hoja del mismo que, de modo premeditado ha debido arrancarse de ambos para evitarse seguramente el enorme trabajo que tenía que tener la "puesta en escena" del drama, es decir su preparación con mil detalles sobre el cadafal...».

Aquesta fou copiada per Tàrrega del manuscrit de Soler Chacón ja citat. La còpia resulta molt aproximada i amb canvis produïts en adaptar un escrit del segle XVII a la grafia del XVIII o, fins i tot, en efectuar una lectura errònia d'alguna paraula. A més, inclou també part de les anotacions finals de Soler referents a la història d'Elx i algunes notícies sobre el drama assumpcionista il·licità. Per la seua part, Tàrrega afegeix diversos milacres atribuïts a la Mare de Déu il·licitana, així com el relat de la misteriosa aparició de la seua imatge, juntament amb la consueta original del drama sagrat, tradició transmesa en la ciutat de generació en generació fins l'actualitat.

El tercer capítol del manuscrit del 1751 es dedica a replegar notícies referents a la antiguitat de la ciutat: «Resumen de les Antiguetats de esta Villa de Elig recopilades per my Dn. Carlos Tàrrega...». I la quarta part presenta unes breus anotacions finals sobre temes bíblics, escrites, segons sembla, per una altra mà, possiblement del segle XIX.

Com a il·lustracions, existeixen dos dibuixos realitzats a tinta i acolorits. El primer mostra l'escut nobiliari del cognom Tàrrega. El superior presenta mitja àguila bicèfala i l'inferior rams de tàrrec lligats amb una petita veta. L'altre dibuix, un nou escut, és el blasó d'Elx que obre l'apartat dedicat a contar les antiguitats de la ciutat.

Per últim, indicaré que d'aquest manuscrit hi ha preparada una edició facsímil amb un estudi crític que, publicat per una editorial il·licitana, apareixerà en breu.⁴⁷

La localització d'aquesta consueta del 1751 i la recent adquisició per part de l'Arxiu Municipal d'Elx d'un llibretes del segle XVIII amb algunes partitures musicals de la Festa palesen l'existència de documentació referent al Misteri elxà en mans de particulars. Confiem que algun dia vegem la llum pública tots els documents relacionats amb la Festa per a poder completar la visió global de l'obra assumpcionista i de la seua evolució històrica. Mentrestant, els estudis al respecte hauran de ser forçosament parcials i necessàriament provisionals.

⁴⁷ *Consueta de la Festa de la Verge i Mare de Déu, Maria Santíssima de l'Assumpció de Carlos Tàrrega i Caro*, edició a cura de Joan Castaño Garcia, Elx: M. Pastor (col. «Papers d'Elx»; 5; en premsa). Una primera aproximació a aquesta consueta ha estat presentada al VIII^è Col·loqui Internacional de l'AILLC: Joan Castaño Garcia i Biel Sansano Belso: «La Festa o Misteri d'Elx segons una consueta inèdita del segle XVIII» i serà publicada al llibre d'actes corresponent.